

Asia: VN/4063/2021

Arviomuistio avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Lapsiasiavaltuutettu pitää arviomuistiota erittäin tärkeänä selvityksenä. Arviomuistiossa käydään hyvin ja kattavasti läpi osin vaikeaselkoistakin sääntelyä ihmiskaupasta, johon perustuen pakkoavioliitto on Suomessa kriminalisoitu.

Pakkoavioliitto vaarantaa useita lapselle YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksessa (jälj. LOS) turvattuja oikeuksia. YK:n lapsen oikeuksien komitea (jälj. LOS-komitea) on todennut, että lapsiavioliitto on pakkoavioliiton muoto, sillä lasten voidaan nähdä lähtökohtaisesti olevan kykenemättömiä antamaan lupaansa avioliiton solmimiselle tai kieltäytymään avioliitosta.(1) YK:n erityisedustaja liittyen lasten seksuaalisen hyväksikäyttöön ja myymiseen on todennut vuonna 2020 antamassaan raportissa, ettei mikään alue maailmassa ole onnistumassa YK:n kestävän kehityksen tavoiteohjelma Agenda 2030:n tavoitteen 5.3 saavuttamisessa, jolla tähdätään lapsiavioliittojen eliminoimiseen.(2) Erityisedustaja on nostanut esiin sosiaalisen median ja online-välitteisen rikollisuuden kielteiset vaikutukset tähän.(3) Ongelman eliminoimisen esteenä on pitkälti heikot oikeusjärjestelmät sekä lakien toimeenpanon haasteet.(4)

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus

On myönteistä, että arviomuistiossa on esitelty LOS:n aiheeseen liittyviä artikloja, mutta lapsiasiavaltuutettu muistuttaa, että myös monet muut LOS:ssa lapselle turvatut oikeudet ovat oleellisia tässä yhteydessä. Yleissopimusta tulee tulkita kokonaisuudessa, ja lapsen etu toteutuukin parhaiten, mikäli hänelle LOS:ssa turvatut oikeudet toteutuvat mahdollisimman täysimääräisesti. Arviomuistion muotoilu antaa ymmärtää, että LOS 1 artiklan mukaan ”sopimuksen lähtökohtana on lapsen edun huomioiminen ja välttämättömän huolenpidon ja suojelun takaaminen lapselle” (s. 20). Sisältö on oikein, mutta se löytyy LOS 3 artiklasta.(5)

Arviomuistiossa ja jatkovalmistelussa olisi lisäksi hyvä huomioida esimerkiksi LOS 4 artikla, joka edellyttää sopimusvaltioilta ryhtymistä ”kaikkiin tarpeellisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin ja muihin toimiin tässä yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuksien toteuttamiseksi”. Mikäli pakkoavioliiton erilliskriminalisointi on tarpeellista lasten oikeuksien tehokkaan turvaamisen kannalta, on sopimusvaltion siihen ryhdyttävä. Arviomuistiossa käytetyistä muotoiluista saa kuvan, että on osin epäselvää, milloin pakkoavioliittotilanne täyttää ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistön (esim. ”voinee täytyä” s. 66). Osittainen epäselvyys oikeustilasta puoltaa sitä, että sääntelyä täsmennetään LOS 4 artiklan velvoitteiden mukaisesti.

Lisäksi pakkoavioliittoihin liittyen tulee huomioida LOS 34, 35 ja 36 artiklat.(6) LOS 34 artiklan mukaan sopimusvaltiot sitoutuvat suojelemaan lasta kaikilta seksuaalisen riiston ja hyväksikäytön muodoilta. Seksuaaliseen hyväksikäyttöön sisältyy myös lasten kauppaaminen pakkoavioliittoihin.(7) LOS 35 artikla edellyttää sopimusvaltioiden ryhtyvän kaikkiin tarkoituksenmukaisiin kansallisiin sekä kahden- ja monenvälisiin toimenpiteisiin estääkseen lasten ryöstämisen, myynnin ja kauppaamisen missään tarkoituksessa ja muodossa. Lasten myynti voi tapahtua lapsiavioliiton muodossa.(8) LOS 36 artikla takaa, että lasta suojellaan kaikilta hänen hyvinvointiaan jollain tapaa uhkaavilta hyväksikäytön muodoilta.

LOS:n valinnainen pöytäkirja lasten myynnistä(9), lapsiprostituutiosta ja lapsipornografiasta (jälj. OPSC) (SopS 40-41/2012) velvoittaa sopimusvaltioita kieltämään lasten myynnin. Kuten alussa todettua, LOS-komitea on rinnastanut lapsiavioliitot harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta pakkoavioliittoihin. OPSC:n täytäntöönpanosta antamassaan ohjeistuksessa LOS-komitea on alleviivannut sopimusvaltioiden veloitetta ehkäistä ja eliminoida haitallisia

käytäntöjä (kuten lapsiavioliitot tai myötäjäisten tai morsiamen hinnan maksaminen(10)), jotka voivat johtaa OPSC:n alaisiin rikkomuksiin.(11) LOS-komitea onkin ottanut kantaa sopimusvaltioille OPSC:sta antamissaan loppupäätelmissään myös pakkoavioliittoihin. LOS-komitea on esimerkiksi edellyttänyt Sri Lankalta, että ollakseen OPSC:n mukainen sen rikoslaisissa tulisi kieltää pakkoavioliitto.(12)

Mahdollisessa jatkovalmistelussa olisi hyvä huomioida, että LOS:n näkökulmaa pakkoavioliittoihin ja niiden kriminalisointiin avataan useammassakin LOS komitean yleiskommentissa, jotka on tarkoitettu LOS:n tulkinnan ja toimeenpanon tueksi. LOS komitea on ensinnäkin painottanut, että sopimusvaltioiden suojeluelvoitteeseen sisältyy sellaisten oikeudellisten rakenteiden perustaminen, joilla varmistetaan haitallisten käytäntöjen (esim. pakkoavioliitot) tehokas tutkinta.(13) LOS-komitea kehottaa sopimusvaltioita ”nimenomaisesti kieltämään haitalliset käytännöt lailla ja sanktioimaan tai kriminalisoimaan ne asianmukaisesti rikoksen vakavuuden ja aiheutetun vahingon mukaan, huolehtimaan niiden ehkäisemisestä ja uhrien suojelusta, toipumisesta, yhteiskuntaan sopeutumisesta ja korvauksista sekä torjumaan haitallisten käytäntöjen rankaisemattomuutta”.(14) LOS-komitea on muistuttanut, että haitallisista käytännöistä johtuvien rikosoikeudellisten seuraamusten toimeenpanon on oltava johdonmukaista, mutta sopimusvaltioiden tulee myös huomioida asianmukaisesti uhreihin mahdollisesti kohdistuvat uhat ja kielteiset vaikutukset.(15)

LOS-komitea on sopimusvaltioille antamissaan loppupäätelmissä todennut pitävänsä pakkoavioliiton kriminalisointia tervetulleena toimena haitallisiin käytäntöihin puuttumiseksi(16) sekä nimenomaisesti kehottanut erilliskriminalisoimaan pakkoavioliiton(17). Myös sopimusvaltion velvollisuutta huolehtia ammattilaisten, kuten tuomareiden ja syyttäjien, osaamisesta liittyen pakkoavioliittoihin on painotettu.(18) Tässä kontekstissa tulee toki huomioida, että loppupäätelmät ovat valtiokohtaisia, eikä LOS-komitea ole esimerkiksi Suomen osalta nostanut esiin pakkoavioliiton erilliskriminalisointia.

YK:n erityisedustaja liittyen lasten seksuaalisen hyväksikäyttöön ja myymiseen on todennut, että kaikki lasten myynnin ja seksuaalisen hyväksikäytön muodot (mm. pakkoavioliitto) tulisi kriminalisoida erillisinä rikoksina.(19)

On tärkeää, että lapsi ymmärtää, mikäli häneen kohdistuu ei-sallittua toimintaa. Lasten tulee saada ymmärrettävässä muodossa tietoa (LOS 17 art.) siitä, miten he voivat raportoida heihin kohdistuneita rikoksia ja mistä he saavat apua.(20) Myös LOS-komitea on alleviivannut sen tärkeyttä, että lapset tietävät itse mihin olla yhteydessä, mikäli pelkäävät joutuvansa pakkoavioliiton uhriksi.21 YK:n ihmisoikeusneuvosto on korostanut lasten tietoisuuden lisäämistä omista oikeuksistaan pakkoavioliittotapauksissa.(22)

Ei-juridisesti pätevät avioliitot

Lapsiasiavaltuutettu pitää lasten yhdenvertaisuuden (LOS 2 art.) kannalta hieman ongelmallisena arviomuistion kielteistä suhtautumista ei-juridisesti pätevien avioliittojen (kpl 10.3.1) ulottamisesta mahdollisen pakkoavioliitot erikseen kieltävän sääntelyn alle. Rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen kannalta on tietysti tärkeää, että lain määritelmät tällaisista liitoista ovat riittävän täsmälliset, mutta lasten yhdenvertainen oikeus nauttia LOS:n mukaisista oikeuksistaan sekä valtion aktiivinen toimintavelvollisuus tosiasiallisen yhdenvertaisuuden turvaamiseksi(23) puoltavat sitä, että myös ei-juridisesti pätevät liitot tulevat sääntelyn piiriin. Vaihtoehtoisesti on varmistettava, että myös tällaisiin tapauksiin puututaan tehokkaasti esimerkiksi pakkona tai ihmiskauppana.

Lapsiasiavaltuutettu muistuttaakin tässä yhteydessä YK:n ihmisoikeusneuvoston kannasta, joka edellyttää myös puuttumista epämuodollisiin ja rekisteröimättömiin, esim. uskonnollisiin tai vastaaviin järjestelyihin, joissa lapsi elää pakotettuna avioliitonomaisissa olosuhteissa.(24) On tunnistettava, että tietyillä alueilla lapsiavioliitto on useimmiten epävirallisen liiton muodossa(25) ja että tietyssä mielessä tällaisissa tilanteissa olevat lapset ovat liiton epävirallisuuden vuoksi jopa haavoittuvammassa asemassa.(26)

Jatkotoimenpiteet arviomuistion pohjalta

Lapsiasiavaltuutettu ymmärtää, että yleiset kriminalisointiperiaatteet on huomioitava arvioitaessa sääntelytarpeita. Samalla on syytä kiinnittää erityishuomiota siihen, ettei nykysääntely ole soveltamisen kannalta täysin selkeää, eikä avioliittoon pakottamista tunnusteta riittävästi ihmiskauppaa koskevien rangaistussäännösten mukaisesti rangaistavaksi teoksi (s. 65). Arviomuistioon lausuntopalvelu.fi:ssä annetuista lausunnoista käy myös ilmi, ettei esimerkiksi oikeuslaitos pidä nykysääntelyä täysin onnistuneena.

Lapsiasiavaltuutetun näkemys on, että yhdenvertaisen ja tehokkaan soveltamiskäytännön sekä tulkintaongelmien näkökulmasta rikoslakia olisi syytä muuttaa siten, että pakkoavioliiton rangaistavuus ilmenisi siitä selkeästi. Ensisijaisesti erilliskriminalisoinnilla ja toissijaisesti täsmentämällä ihmiskauppasäännöksiä. On tärkeää, että kriminalisoinnissa huomioidaan myös ulkomaille houkuttelu (tai sen yritys) pakkoavioliittoa varten, sekä avunanto pakkoavioliittoon.

Alaikäisten osalta ihmiskaupan tunnusmerkistö oletettavasti täyttyy myös pakkoavioliittotapauksissa matalammalla kynnyksellä, kun edellytystä tietyn keinon käyttämiselle ei ole. On kuitenkin paljon pakkoavioliittotilanteita, joissa ihmiskaupan tunnusmerkistö ei täyty. Arviomuistiossa on esimerkiksi esitelty ongelmia liittyen tahallisuusedellytykseen ihmiskaupan tunnusmerkistön täyttymiseksi (s. 63). Lapsiasiavaltuutettu pitää tärkeänä, että toivottavasti toteutettavassa jatkovalmistelussa huomioidaan asianmukaisesti se, mitä edellytys tahallisuudesta teon tarkoituksen suhteen tarkoittaa esimerkiksi niissä pakkoavioliittotapauksissa, joissa huoltaja katsoo toimivansa lapsen edun mukaisesti.

Pakottamalla solmitun avioliiton purkamista koskevalla erillissääntelyllä on hallituksen esityksen mukaan ennen kaikkea symbolinen merkitys.(27) Symbolisen merkityksen painoarvoa korostaisi entisestään se, että pakkoavioliitto olisi erikseen mainittu rikoslaissa. Myös muissa pohjoismaissa on arviomuistion mukaan (s. 75) korostettu erillissäännöksen symbolista arvoa. LOS-komitea on haitallisiin käytäntöihin (esim. pakkoavioliitto) liittyen todennut, että sopimusvaltioilla on velvollisuus antaa selkeä viesti niiden tuomittavuudesta.(28) Kun arviomuistiosta, siihen annetuista lausunnoista ja muusta materiaalista on pääteltävissä, ettei nykysääntely sellaisenaan riitä täysin turvaamaan tehokasta puuttumista pakkoavioliittoihin, on keinoja vahvistettava.

Toisaalta esimerkiksi Euroopan neuvoston ihmisoikeusasioiden johtokomitea (CDDH) on ohjeistuksessaan pakkoavioliittojen ja silpomisen ehkäisystä todennut, että vaikka nimenomaisella erilliskriminalisoinnilla pystytään antamaan selkeä ja voimakas viesti toiminnan ei-hyväksyttävyydestä, riippuvat yleis- vs. erilliskriminalisoinnin ansiot kunkin oikeusjärjestelmän kontekstista.(29) On myös hyvä huomioida, että kriminalisointiin liittyy erityisesti lasten kannalta se haaste, että avioliittoon pakotettu saattaa olla haluton ilmoittamaan asiasta viranomaisille pelkoon seuraukset, joita ilmoituksesta aiheutuu lähipiirille.(30) Siksi tuleekin saattaa pakkoavioliitto yleisen syyteen alaiseksi.

Lapsiasiavaltuutettu painottaa sitä, että mahdollisten lakimuutosten lisäksi on erittäin tärkeää kohdistaa koulutusta viranomaisille, jotta avioliittoon pakotetut tunnistetaan ja heille tarjotaan asianmukaista tukea. Tämä korostuu etenkin alaikäisten osalta, joiden voi eri syistä olla vaikea kertoa tilanteestaan.(31) Lapsiasiavaltuutettu haluaa myös muistuttaa, että vaikka suurin osa pakkoavioliiton uhreista on tyttöjä ja naisia, ei avioliittoon pakottaminen katso

sukupuolta. Siksi on myös tärkeää tunnistaa pakkoavioliiton uhriksi joutuneet pojat, joiden kokemuksia on kartoitettu vähemmän.(32) Ylipäättään, tehokas puuttuminen haitallisiin käytäntöihin edellyttää sukupuolinäkökulman huomiointia.(33) Tehokkaan puuttumisen tueksi tarvitaan myös kattavaa tiedonkeruuta aiheeseen liittyen.(34)

Suomen lainsäädännön voi sinänsä katsoa täyttävän kansainvälisen oikeuden asettamat vaatimukset nykyiselläänkin.(35) Lapsiasiavaltuutettu painottaa, että kaikkein tärkeintä on lain tehokas täytäntöönpano. Onkin jossain määrin toisarvoista, mikä arviomuistiossa luetelluista jatkovaihtoehtoista (s. 87) valitaan, jos lain soveltaminen säilyy tehottomana.

1 Naisten syrjinnän poistamista käsittelevän komitean ja lapsen oikeuksien komitean yhteinen yleissuositus/yleiskommentti nro 18 (2014) haitallisista käytännöistä (CEDAW/C/GC/31 – CRC/C/GC/18), kohta 20.

2 Mikäli tässä tavoitteessa haluttaisiin onnistua, tulisi tällä 2020-luvulla tapahtuvan kehityksen olla 17-kertaista verrattuna edelliseen vuosikymmeneen. Ks. UNICEF: Looking ahead towards 2030 – Eliminating child marriage through a decade of action (2020).

3 Report of the Special Rapporteur on the sale and sexual exploitation of children, including child prostitution, child pornography and other child sexual abuse material, 21.1.2020 (A/HRC/43/40), kohta 49.

4 A/HRC/43/40, kohta 52.

5 LOS 1 artiklassa puolestaan vahvistetaan, että ”yleissopimuksessa lapsella tarkoitetaan jokaista alle 18-vuotiasta henkilöä”.

6 Esimerkiksi YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimiston raportissa YK:n ihmisoikeusneuvostolle koskien lapsiavioliittojen, varhaisten avioliittojen ja pakkoavioliittojen ehkäisyä ja eliminoimista (A/HRC/26/22) todetaan YK:n lapsen oikeuksien komitean painottaneen myös näitä artikloja liittyen pakkoavioliittoihin. A/HRC/26/22, kohta 10.

7 YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 13 (2011) lapsen oikeus olla joutumatta minkäänlaisen väkivallan kohteeksi (CRC/C/GC/13), kohta 25 d.

8 YK:n lapsen oikeuksien komitean ohjeet lasten myynnistä, lapsiprostituutiosta ja lapsipornografiasta tehdyn valinnaisen pöytäkirjan täytäntöönpanosta, 2019 (CRC/C/156), kohta 51.

9 Tietyissä yhteyksissä lapsiavioliitot tai pakkoavioliitot tarkoittavat käytännössä lasten myyntiä. Ks. esim: YK:n lapsen oikeuksien komitean Sri Lankaa koskevat loppupäätelmät (Valinnainen pöytäkirja lasten myynnistä, lapsiprostituutiosta ja lapsipornografiasta) vuodelta 2019 (CRC/C/OPSC/LKA/CO/1), kohta 21; YK:n lapsen oikeuksien komitean Venäjää koskevat

loppupäätelmät (Valinnainen pöytäkirja lasten myynnistä, lapsiprostituutiosta ja lapsipornografiasta) vuodelta 2018 (CRC/C/OPSC/RUS/CO/1), kohta 21 sekä Susanna Greijer & Jaap Doek: Explanatory Report to the Guidelines regarding the implementation of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography. ECPAT International 2019, s. 60.

10 CEDAW/C/GC/31 – CRC/C/GC/18, kohta 24.

11 CRC/C/156, kohta 33 c.

12 Lisäksi sen yritys ja osallisuus tekoon tulisi kriminalisoida. Ks: CRC/C/OPSC/LKA/CO/1, kohta 28.

13 CEDAW/C/GC/31 – CRC/C/GC/18, kohta 13.

14 CEDAW/C/GC/31 – CRC/C/GC/18, kohta 13.

15 CEDAW/C/GC/31 – CRC/C/GC/18, kohta 51.

16 YK:n lapsen oikeuksien komitean Australiaa koskevat loppupäätelmät vuodelta 2019 (CRC/C/AUS/CO/5-6), kohta 31.

17 YK:n lapsen oikeuksien komitean Tšekkiä koskevat loppupäätelmät vuodelta 2021 (CRC/C/CZE/CO/5-6), kohta 28 a.

18 YK:n lapsen oikeuksien komitean Bosnia ja Hertsegovinaa koskevat loppupäätelmät vuodelta 2019 (CRC/C/BIH/CO/5-6), kohta 46 b.

19 A/HRC/43/40, kohta 115 b.

20 A/HRC/43/40, kohta 107.

21 YK:n lapsen oikeuksien komitean Norjaa koskevat loppupäätelmät vuodelta 2018 (CRC/C/NOR/CO/5-6), kohta 19 b.

22 YK:n ihmisoikeusneuvoston päätöslauselma: 29/8. Strengthening efforts to prevent and eliminate child, early and forced marriage, 2015, (A/HRC/RES/29/8), kohta 9.

23 YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 14 (2013) lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon (CRC/C/GC/14), kohta 41.

24 Ks. esim: YK:n ihmisoikeusneuvoston päätöslauselma: 41/... Consequences of child, early and forced marriage, 2019 (A/HRC/41/L.8/Rev.1).

25 Ks. esim: UNICEF: A Profile of Child Marriage and Early Unions in Latin America and the Caribbean (2019), s. 4.

26 Ks: <https://data.unicef.org/topic/child-protection/child-marriage/>.

27 Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi avioliittolain muuttamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi HE 172/2021 vp, s. 15.

28 CEDAW/C/GC/31 – CRC/C/GC/18, kohta 40.

29 CDDH: Guide to good and promising practices aimed at preventing and combating female genital mutilation and forced marriage, CDDH(2017)R87 Addendum II, s. 80-81.

30 Ks. esim: A/HRC/26/22, kohta 46 ja United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC): Interlinkages between Trafficking in Persons and Marriage (2020), s. 42.

31 Ks. esim: Elina Kervinen ja Natalia Ollus: Lapsiin ja nuoriin kohdistuva ihmiskauppa Suomessa. European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (HEUNI), Publication Series No. 89 (Helsinki 2019), luku 5.1.3 Avioliittoon pakottaminen ja avioliitossa tapahtuva hyväksikäyttö.

32 Ks. esim: Colleen Murray Gastón, Christina Misunas & Claudia Cappa: Child marriage among boys: a global overview of available data. Vulnerable Children and Youth Studies, 14:3 (2019), s. 219-228.

33 CRC/C/156, kohta 33 c.

34 Ks. esim: A/HRC/RES/29/8, kohta 8 ja YK:n pääsihteerin raportti lapsi- varhais- ja pakkoavioliitoista, 2020, (A/75/262), kohta 53.

35 YK:n huumeiden ja rikollisuuden torjunnasta vastaavan toimiston julkaisussa vuodelta 2020 todetaan, että kansainvälisen oikeuden ja ihmisoikeusvelvoitteiden mukaisesti pakkoavioliitto tulisi jossain muodossa kriminalisoida kansallisessa lainsäädännössä. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC): Interlinkages between Trafficking in Persons and Marriage (2020), s. 90.

Vahtera Sonja
Lapsiasiavaltuutetun toimisto